

AUTIZM SPEKTORLI BOLALARDA IJTIMOYIY-MAISHIY MALAKALARNI RIVOJLANTIRISH

Abidova Nazokat Qutbiddinovna
Qo‘qon Universiteti “Ta’lim” kafedrası
p.f.f.d. (PhD), dotsent

So‘nggi yillarda dunyo talablariga mos ravishda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan ta’lim oluvchilarning sifatli inklyuziv ta’lim olishlari uchun zamonaviy infratuzilma va texnologiyalarni yaratish, inklyuziv ta’lim pedagoglarining mahoratini oshirishning me‘yoriy asoslari yaratilmoqda. “Inklyuziv ta’lim sohasidagi normativ bazani takomillashtirish, ... inklyuziv ta’lim jarayonlarini kengaytirish, inklyuziv ta’lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, inklyuziv ta’lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalar joriy etish”¹ ustuvor vazifalar etib belgilangan. 2023 yil 30 aprelda kuchga kirgan yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasida xalqaro huquqning umume’tirof etilgan normalariga binoan barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklar sohibi ekanligi, shuningdek, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeyidan qat’iy nazar, qonun oldida tengliligi mustahkamlangan.

Autizmni tashxislashning murakkabligi va faqatgina rasman qayd etilgan holatlar inobatga olishini nuqtai-nazaridan dunyoning deyarli barcha davlatlarida bo‘lgani kabi yurtimizda ham bolalar autizm sindromi mavjud bo‘lgan bolalar haqidagi aniq statistikani keltirish mushkuldir. Autizmli bolalarning rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqib, ijtimoiylashuvi va jamiyatga integratsiyalashuvi maxsus pedagogika oldidagi ko‘p yillik dolzarb muammolardan biri bo‘lib, autizm bolalar sonining o‘sish tendensiyalari esa bu borada yangi yondashuvlar va tadqiqotlar zarurligini ko‘rsatmoqda.

Jamiyat hayotining turli holatlarining o‘z-o‘zidan ta’siri sharoitida va ta’lim sharoitida bolaning kundalik ko‘nikmalari va o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarini egallash jarayoni sodir bo‘ladi. Ko‘nikmalarning ijtimoiy rivojlanish darajasi atrof-muhitning o‘ziga xos xususiyatlariga, bolaning maqsadlariga va individual imkoniyatlariga bog‘liq. Optimal natija tanish makon va vaziyatda erkin harakat qilish qobiliyatini, egallangan ko‘nikma va malakalarni notanish vaziyatda qo‘llash qobiliyatini, hulq-atvorning ijtimoiy normalarini bilish va ularni bajarish qobiliyatini anglatadi. Mutaxassislar o‘n yillik tajriba natijalariga asoslanib, ijtimoiy va maishiy faoliyat kontseptsiyasini belgilaydigan beshta mezonni aniqladilar:

1. o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish (ovqatlanish, kiyim va poyabzal kiyish, hojatxonadan foydalanish, shaxsiy gigienaga amal qilish);
2. ovqatlanishni tashkil qilish (ovqat tayyorlash, ovqat tayyorlashda maishiy texnikadan foydalanish, menyu tuzish, retsept bo‘yicha taom tayyorlash, dasturxon yozish, idish yuvish);

3. narsalarni parvarish qilish (poyabzalni parvarish qilish, kiyimni tozalash, kiyimni saqlash, qo'l yuvish, mashinada yuvish, dazmollash);
4. xonani tozalash (changni tozalash, uy jihozlarini tozalash);
5. pul bilan ishlash, xarid qilish (puldan foydalanish, uni rejalashtirish va xaridlarni amalga oshirish).

Kundalik faoliyatning bunday murakkab va ko'p bosqichli ko'nikmalarini shakllantirish ko'p vaqtni, ko'nikmalarni egallash uchun puxta tuzilgan dasturni, o'quv jarayonining barcha ishtirokchilaridan sabr-toqat va qat'iyatni talab qiladi.

Albatta, autistik bola bilan hissiy sohani, aql-zakovatni, tashqi dunyo bilan turli darajadagi o'zaro munosabatlarni rivojlantirish uchun keng qamrovli ishlarni amalga oshirish kerak. Faqat bu holatda, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va turli kundalik vaziyatlarda o'zini tutish ko'nikmalaridan eng samarali va moslashuvchan foydalanish mumkin. Shuningdek, ta'kidlanganidek, oddiy kundalik hatti-harakatlarda ko'proq mustaqillik, o'z navbatida, ko'pincha hatti-harakatlarning umumiy tashkil etilishini yaxshilaydi va hissiy o'zaro ta'sirni rivojlantirish ishini osonlashtiradi. Autizmli bolada uy-ro'zg'or ko'nikmalarini o'zlashtirish jarayonida e'tibor, qobiliyatlari va faoliyatning maqsadga muvofiqligi rivojlanadi. "Onaning yordamchisi" yoki "mustaqil katta bola" roli ko'pincha uning xatti-harakatlarini nazorat qilishga yordam beradi, oila ichidagi munosabatlardagi o'rnini o'zgartiradi.

Demak, autizmli bolalar ijtimoiy ko'nikmalarni mustaqil ravishda o'rganmaydilar. Ular psixologik xususiyatlar tufayli yakuniy natijani olishga undamaydilar - ular kattalarga yoki tengdoshlariga taqlid qila olmaydilar, ular tezda ortiqcha toliqadilar va boshqa faoliyat turiga o'tadilar. Autizmli bolani tarbiyalayotgan oilani psixologik qo'llab-quvvatlash uning rivojlanishi va kamolotining butun yo'lida zarur, ammo bu uning dastlabki bosqichlarida otanonalar va mutaxassislar o'rtasida hamkorlik qilish imkoniyatini yaratish, ularning faolligini ta'minlash uchun alohida ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Дети с аутизмом / П. Саттари; пер. с англ. З.Замчук. Санкт-Петербург: Питер, 2005. - 224 с
2. Дети с нарушениями общения: ранний детский аутизм: / К.С.Лебединская, О.С.Никольская, Е.Р.Баенская, М.М.Либлинг, Р.К.Ульянова, Т.И.Морозова. М.: Просвещение, 1989. - 95 с.
3. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии. Санкт-Петербург: Речь, 2001. 219 с.